

Новото осево време

доц. д-р Елица Куманова

New Axial Time: *The paper sets a new modern approach of studying the political and legal order of the state-organized society. This approach is the civilization approach. Drawing from the theory of axial time, the author distinguishes the stages of the new axial time and the newest axial time, which is essentially the process of creating the EU.*

Key words: *Axial time, civilization, law*

ВЪВЕДЕНИЕ

Фактичността на изследването на обществото е свързана с историчността на неговото съществуване и на неговото познаване.⁴³ Историческото развитие се състои, както от явления – повтарящи се в същността си обстоятелства, така и от конкретни, неповторими събития. В контекста на развитието на културологичните характеристики на обществото историята има за предмет човешката цивилизация.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Произходът на термина „цивилизация“ е свързан с латинските думи *civitas* /държава, гражданство, гражданско общество, общност, град/, *civilis* /граждански, държавен, учтив, приветлив, вежлив, достоен гражданин/, *civilitas* /учтивост, вежливост, управление на държавата/, *civis* /гражданин/ и акцентира вниманието на специфичното влияние на човека в градските условия на живот и тези в обществените отношения, които се създават благодарение на държавната форма на обединение на хората. В разговорния език думата *civitas* се появява по време на Римската империя в противовес на думата *silficus* /груб, див/, а от II в. от н. е. се превръща в общоприето название на града като административна единица.⁴⁴ Новият термин придобива това характерно за него значение, което следва да противопостави цивилизацията на „непросветените народи“; цивилизацията на „тъмните векове“ на Средновековието. В определена степен в този контекст понятието цивилизация акумулира наследството на античния свят, който противопоставя своята култура и духовност, социалнополитическата си организация на други, чужди народи, които се разглеждат като варварски.⁴⁵

Понятието „цивилизация“ се определя многовариантно. Много автори коментират, че независимо от продължителното време за формиране на термина цивилизация смисълът, който се влага в него не е ясен. Цивилизацията е синоним на термина „материална култура“, с която обикновено се асоциира удобството и комфорта, предоставяни от градоустройството, техниката, от транспортните средства до битовите прибори. Затова „... цивилизацията предполага материален и духовен прогрес в живота както на индивида, така и на обществото. В какво се състои той? Преди всичко в намаляване на бремето върху индивидите в борбата за съществуване и в установяване на благоприятни жизнени условия за всички“⁴⁶.

Същевременно цивилизацията се разглежда като качество, отличаващо градското общество от околната среда, както и от примитивните общества, защото, за разлика от тях, то се основава на специализацията и разделението на труда, формиране на държавно-политическа власт и политико-военни отношения, което е характерно още за първите градове-държави. Тази гледна точка се споделя, например,

⁴³ Фиковска Цветана. Метафизика на фактите. В. Търново, 2007, с. 40.

⁴⁴ Вж. Желева Мария. Държавната власт и общественият интерес. Варна, 2009.

⁴⁵ Гоф Жак. Цивилизацията на средновековния Запад. С., 1997, с. 234 и сл.

⁴⁶ Швейцер, А. Об етических основаниях цивилизации. В: Сравнительное изучение цивилизий. Хрестоматия, М., 1999.

от Д. Уилкинсън, който твърди, че "цивилизацията е градско общество с численост на населението не по-малко от десет хиляди души, свързани с една или друга местност"⁴⁷.

Историята на homo sapiens не се влияе от факта, дали се дефинират цивилизации, обществено-икономически формации или други структури, образувания или етапи на развитие. Цивилизацията е абстракция, която се използва, за да се обясни световната история. Има основания да се говори за съществуването на единни за различните общества цивилизационни признаци, които рано или късно се проявяват при всеки народ, достигнал определена зрялост в своето развитие.

Иманентно присъщите на обществата културни и цивилизационни характеристики, независимо че могат да се появяват в различно време, се проявяват, не защото са внесени отвън, а защото социалната система достига определено равнище на развитие. При това културният контекст съпътства човека от самото начало на неговото изграждане като мислещо социално организирано същество, докато цивилизационните признаци се установяват на по-късен етап от развитието на обществения живот. Цивилизацията се формира при определени условия, дефинирани, както от интелектуалното развитие на човека, така и от степента, в която той е овладял силите на природата. В такъв смисъл всяко общество е програмирано не само за културно, но и за цивилизационно развитие, което на определен исторически етап се превръща в реалност.⁴⁸

Класификацията на цивилизацията отдавна занимава изследователите, а постоянно увеличаващият се брой нови теории, подходи и гледни точки година след година определя разнообразието от предлаганите решения. Например в своето произведение „Залезът на запада“ О. Шпенглер описва различни значими култури в човешката история, които са подобни на биологичните организми: те се раждат, развиват, угасват и умират. Философът разграничава осем главни културни формации и три главни естетически нагласи в европейската култура. Всяка култура е предопределена от своето наследство, своите ценности и чувството за съдбовност. В труда си „Изследването на историята“ в дванадесет тома А. Тойнби характеризира детайлно двадесет и една цивилизации в световната история. Но проблемът не само че остава, но и още повече се усложнява и дори се заплита, защото, независимо от усилията на многобройните изследователи, и до днес не е създадена удовлетворяваща класификация.⁴⁹ Според нас проблемът може да се разреши, като се отмери т. нар. „осево време“.

2. С оригиналната концепция за осевото време немският философ и културолог Карл Ясперс допринася за преодоляването на фрагментарния поглед за света и за обосноваване на цивилизационното единство на човечеството. Според концепцията на К. Ясперс развитието на цивилизацията трябва да се проследява и изследва като общ /хомогенен/ исторически процес. Развитието има локални специфики, но те не обуславят множеството цивилизации. Спецификите са в рамките на общ цивилизационен процес. Той е непрекъсваем и в него може да се определят вътрешните обективно проявяващи се последователни етапи. Според К. Ясперс така човешката история се разделя на няколко „дихания“.⁵⁰ Метафората за различните дихания философът използва с цел разграничаване на цивилизационните етапи в човешката история. Историята се проследява, не като последователност на периоди от време, не в изключително темпорален план, а като последователност от етапи в развитието на света като цяло. Поради обстоятелството че историческият процес е непрекъснат,

⁴⁷ Уилкинсън, Д. Цивилизация как градско общество. В: Сравнително изучение цивилизаций. Хрестоматия, М., 1999, с. 92–94.

⁴⁸ Вж. пак там.

⁴⁹ Вж. Хорд Д. Современная классификация цивилизаций. В: Сравнително изучение цивилизаций. Хрестоматия, М., 1999, с. 279.

⁵⁰ Вж. Ясперс К., Смысли на значения истории. М., 1991, с. 53.

преходът от едно стъпало в друго /от старо в ново/ К. Ясперс означава като ос. Оста е граница между старото и новото. Тя се разполага във времеви интервал, който се обозначава като осево време.

От изложената философска позиция XVII век е новото осево време. То е историческото време, в което се осъществява преходът от традиция към модерност.⁵¹ Първото осево време според К. Ясперс обхваща периодът от VI-IV век преди новата ера. Той предвижда и следващо осево време. Според него съществуването на всички хора на земята се характеризира с определена цялост, а *prigori* зададено глобално единство, което ще доведе до създаването или на глобална държава, или на глобално правителство на обединените държави всяка, от които, би следвало да се откаже от своя суверенитет в името на суверенитета на цялото човечество. Събитията се разгръщат по посока на ново осево време, способно да създаде основа за истинската човешка история и ако хората още не са се превърнали в единна цивилизация, то това е само въпрос на време, защото от това зависи оцеляването на човечеството. Новото осево време е моментът на „второто дихание“, началото на модерното общество.

Човешката цивилизация условно може да се раздели на две големи епохи - традиция /домодерност/ и модерност. В епохата на домодерността човек е все още твърде зависим от условията на средата, защото все още не е натрупал достатъчно познания, за да я контролира. Но веднъж повярвал в своите способности – *cofio ergo sum*, – човекът започва вече да се възприема не като обект, а като субект. С развитието на човешката цивилизация, на производствените отношения и на човешкия прогрес като цяло индивидите получават по-голяма възможност да задоволяват самостоятелно своите потребности и интереси. Връзката с колектива се изменя и отделният човек осъзнал своята самостоятелност, а не принадлежност към определена група, изисква повече лично пространство. Понятията традиция /домодерност/ и модерност се възприемат в тяхната противоположност.

Изследването им в корелативна връзка като противоположни понятия се дължи на различни основания. Традицията обхваща миналите събития от историята на човешката цивилизация; възприема ги като продукт на един отминал етап във времето и насочва назад. При модерността погледът е в противоположната посока – напред; модерността е насочена напред. Модерността включва предстоящите, бъдещите събития от развитието на цивилизацията. Така отброяването на съответния период от време се превръща в ключ за разбирането на тези две понятия.

Съществен признак на човешкото съзнание е неговото свойство да преобразува реалността, да я пречупва през призмата на настоящето, за да моделира бъдещето. В този смисъл събитията „от днес“ са винаги модерни. По отношение на битието двете понятия – традиция и модерност, – също носят противоположен смисъл. Смисълът на модерността е в откриването на новото; смисълът на традицията е в запазването на старото. Този различен смисъл изразява в синтезиран вид двете крайни цели на човешкото съществуване – създаването на новото и запазването на старото.

Човек е биосоциално същество. Социализацията представлява отделянето на човека от природата и придобиването на независимост чрез създаването на трайни практики с положителен резултат, оценявани като полезни и чрез отхвърлянето на други, оценявани като вредни. На основата на полезното и вредното се базират и първите социални позиции, условно определени като „човек е свободен да извърши действия“ и „човек не е свободен да извърши действия“.

Човешкото общество споява субективността на индивида и междусубективните отношения. От модела на колективността като социална необходимост се преминава към модела на индивидуалността. Същевременно индивидът включва „Ние“ в

⁵¹ Вж. пак там., с. 208-209.

собственото си „Аз“ и от „Аз“ се преминава в някакво „Ние“.⁵²

Преходът от традиционен към модерен ред не е еднозначен, протича през продължителен период от време, а характеристиките на двата типа ред взаимно се припокриват. Акцентът се поставя върху подбирането на полезни за групата индивидуални практики, които да се институционализират като норми на поведение на всички нейни членове и като израз на тяхното общо съгласие. На подбор подлежат обстойни практики, полезни за всички членове на държавно организираното общество, подбрани съобразно принципа на съизмеримостта.

Човешката личност има нужда от пространство за изява, която протича по определени правила, по предварително зададен ред. Човек по необходимост ограничава своята свобода, за да живее в съобщност. Това ограничаване се легитимира чрез нормите на различни социални системи – религия, традиция, морал, право. Всяка от тези нормативни системи дава различно решение на конкретната житейска ситуация и различна степен на свобода на избор. Религията, традицията, моралът дават готови решения за дадена ситуация и изборът е сведен до това дали да се приеме или да не се приеме решение да се следва предписания модел на поведение.

В модерното общество личността е изведена на преден план и стои в основата на обществения живот. Индивидуализмът се издига в противовес на групата, колектива, рода. Човекът става все по-свободен да се справя самостоятелно със социалните практики. При традиционния ред нещата са различни – всеки член на колектива допринася за изпълнението на социалните практики и е незаменим елемент в процеса на социализацията. Налице са два основни аспекта. Първият се отнася до степента на устойчивост на традиционната ценностна система в период на обществена трансформация в посока на ускоряване на модернизацията. Вторият е свързан с характеристиката на ценностите, необходими за процеса на модернизация.⁵³ Цивилизацията се проектира, най-напред, в предметния свят и в този смисъл човешката личност също се явява предмет на въздействие.⁵⁴

3. Новото осево време поставя нови въпроси и нови задачи, чието теоретично обосноваване и практическо осъществяване представлява неговото съдържание като преходен период.

На преден план застава проблемът за познанието и задачите на науката. Освободен от опека на схоластиката, човекът се нуждае и се стреми към научното познание. Развитието на стопанството извежда на преден план пазара и пазарните отношения. Разширяването на стокооборота и пазарният обмен на блага поставят проблеми, свързани с принципите на паричното обръщение /стоки, пазарни механизми, пари, стойност, цени, лихви/. Реформацията и религиозните войни извеждат проблема за толерантността в контекста на християнския хуманизъм. Формира се светска култура, която поставя въпроса за мястото на църквата в обществения живот, който се пренася и върху отношението църква-държава. Накрая, „диханието“ на модерността предполага и налага нов политически модел на държавно управление. Теорията за обществения договор отнема властовия ресурс на църквата и го предоставя на човешката общност. Тя овластява, като същевременно определя и своето място в държавното управление.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследването на историческите епохи е своеобразно завъртане на „колелото на Фортуна“. Идеализирането на предходните социални практики, икономически отношения и политически модели предшества осмислянето на тяхното значение за

⁵² Вж. Дачев Лъчезар. Юридически дискурс. Русе, 2004, с. 118.

⁵³ Вж. Проданов Васил. Морални ценности и догонваща модернизация. В: Траектории на етиката. С., 2007, с. 124-130.

⁵⁴ Вж. Михайлова Михайлина. Цивилизация на правата на човека. С., 2009, с. 93.

развитието на обществото, което никога няма да се почувства достатъчно свободно, никога няма да спре да търси нови измерения и проявления на свободата на личността, никога няма да престане да търси пресечната точка на общите интереси. Това е така, защото човешкото съществуване е „съ-събитие“, съотнасяне на позиции по повод блага чрез дискурс, основаващо се на общо съгласие. Последното е в основата на политикоправния ред като външен институционален израз на „диханията“ на цивилизацията.

Проблемите на осевото време са валидни и в наши дни. Цивилизацията е навлязла в периода на следващо дихание, което бележи преход към формирането на наддържавни образувания. Процесът на създаване на Европейската общност като обща рамка за интеграцията между държавите-членки отново извежда на преден план въпроса за икономическата и политическата свобода на гражданите. Развитието на единен общ пазар се основава на четири „стълба“ – „четирите свободи“ - свободи на движение на стоки, хора, услуги и капитали. Това от своя страна е предпоставка за навлизане на модерните общества в следващо осево време – времето на глобализацията.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Гоф Жак. Цивилизацията на средновековния Запад. С., 1997.
- [2] Дачев Лъчезар. Юридически дискурс. Русе, 2004.
- [3] Желева Мария. Държавната власт и общественият интерес. Варна, 2009.
- [4] Михайлова Михайлина. Цивилизация на правата на човека. С., 2009.
- [5] Проданов Васил. Морални ценности и догонваща модернизация. В: Траектории на етиката. С., 2007.
- [6] Уилкинсон, Д. Цивилизация как городское общество. В: Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия, М., 1999.
- [7] Фиковска Цветана. Метафизика на фактите. В. Търново, 2007.
- [8] Хорд Д. Современная классификация цивилизаций. В: Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия, М., 1999.
- [9] Швейцер, А. Об этических основаниях цивилизации. В: Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия, М., 1999.
- [10] Ясперс К., Смысли на значения истории. М., 1991.

За контакти:

Доц. д-р Елица Куманова, Катедра “Публичноправни науки”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел. : 082-888 434

Докладът е рецензиран.

Съдържанието на доклада представлява публична лекция по смисъла на разпоредбата на чл. 28 от ЗРАСРБ.